

Sovet Ittifoqining parchalanishi va Markaziy Osiyo davlatlarida chegaraviy nizolarning yuzaga kelish sabablari

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Amaliy siyosatshunoslik yoʻnalishi magistranti

Mamatqulova Maftuna Akmaljon qizi

Annotatsiya: 1991-yilda sovet Ittifoqining parchalanishi Markaziy Osiyoda yangi mustaqil davlatlarning shakllanishiga olib keldi. Biroq, bu davlatlar suverenitetlari bilan birga noaniq chegaralar, tarixiy-etnik qarama qarshiliklar, resurslar taqsimoti, anklavlar va mintaqaviy infratuzilma muammolarini meros qilib oldi. Ushbu maqolada chegara nizolarining asosiy omillari-etnik parchalanish, suv resurslari ustidan kurash, anklavlar, delimitatsiya va demarkatsiyaning yoʻligi hamda siyosiy manfaatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, suv taqsimoti bilan bogʻliq ekologik inqirozlar, xususan Orol muammosi, transchegaraviy ifloslanish, gidroenergetika loyihalari va iqlim oʻzgarishining salbiy taʼsiri yoritiladi. Maqola yakunida ushbu muammolarni bartaraf etish boʻyicha xalqaro huquqiy mexanizmlar, mintaqaviy hamkorlik va barqaror diplomatik yondashuvlar zarurligi taʼkidlanadi.

Kalit soʻzlar: Sovet Ittifoqi, Markaziy Osiyo, chegara nizolari, suv resurslari, anklav, Orol muammosi, delimitatsiya, demarkatsiya, iqlim oʻzgarishi, gidroenergetika.

Аннотация: Распад Советского Союза в 1991 году привёл к образованию новых независимых государств в Центральной Азии. Однако эти государства унаследовали, наряду с суверенитетом, нечёткие границы, исторические и этнические конфликты, распределение ресурсов, анклавы и проблемы региональной инфраструктуры. В данной статье анализируются основные факторы пограничных конфликтов: этническая раздробленность, борьба за водные ресурсы, анклавы, отсутствие делимитации и демаркации, а также политические интересы. Также рассматриваются экологические кризисы, связанные с распределением воды, в частности, проблема Аральского моря, трансграничное загрязнение, гидроэнергетические проекты и негативное влияние изменения климата. В заключение статьи подчёркивается необходимость международно-правовых механизмов, регионального сотрудничества и устойчивых дипломатических подходов для решения этих проблем.

Ключевые слова: Советский Союз, Центральная Азия, пограничные конфликты, водные ресурсы, анклавы, проблема Аральского моря, делимитация, демаркация, изменение климата, гидроэнергетика.

Abstract: The collapse of the Soviet Union in 1991 led to the formation of new independent states in Central Asia. However, these states inherited, along with their sovereignty, unclear borders, historical and ethnic conflicts, resource distribution, enclaves, and regional

infrastructure problems. This article analyzes the main factors of border conflicts - ethnic fragmentation, the struggle over water resources, enclaves, the lack of delimitation and demarcation, and political interests. It also discusses environmental crises related to water distribution, in particular the Aral Sea problem, transboundary pollution, hydropower projects, and the negative impact of climate change. The article concludes by emphasizing the need for international legal mechanisms, regional cooperation, and sustainable diplomatic approaches to address these problems.

Keywords: Soviet Union, Central Asia, border conflicts, water resources, enclave, Aral Sea problem, delimitation, demarcation, climate change, hydropower.

Kirish: 1991-yilda Sovet Ittifoqining parchalanishi tektonik hodisa bo'lib, xalqaro tizimning tubdan qayta tashkil etilishiga, jumladan, Markaziy Osiyoda yangi mustaqil davlatlar: Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmanistonning paydo bo'lishiga olib keldi. Biroq, ular suverenitet bilan bir qatorda hal qilinmagan hududiy-ma'muriy muammolar majmuasini, birinchi navbatda, aniq bo'lmagan chegaralarni meros qilib oldilar, ular ba'zi hollarda keskin davlatlararo qarama-qarshiliklar va nizolar manbai bo'ldi.

SSSRda ittifoq respublikalari o'rtasidagi chegaralar rasmiy ma'muriy xarakterga ega bo'lib, davlat chegaralari sifatida qabul qilinmas edi. Respublikalar o'rtasida tovarlar, mehnat va resurslar erkin harakatlanar, suvdan foydalanish, yer va aloqa masalalari markazlashgan holda tartibga solinardi. 1991-yildan keyin bu ma'muriy chiziqlar to'liq delimitatsiya va demarkatsiya qilinmasdan, davlat chegaralari maqomida amalda "muzlatilgan" edi.

Sovet davrida ko'plab chegaralar haqiqiy etnik, geografik va iqtisodiy omillar hisobga olinmagan holda chizilgan, bu esa 1920-yillardagi milliy-hududiy demarkatsiya siyosatining natijasi edi. Aholi zichligi, etnik mozaikasi va iqtisodiy o'zaro bog'liqligi yuqori bo'lgan Farg'ona vodiysida vaziyat ayniqsa og'ir edi.

Asosiy qism: Sovet Ittifoqi parchalanib, 1991-yilda mustaqillikka erishgach, Markaziy Osiyo davlatlari avvallari ma'muriy xarakterga ega bo'lgan milliy chegaralarini qayta ko'rib chiqish va himoya qilish zaruriyatiga duch keldi. Demarkatsiyaning aniq mexanizmlarining yo'qligi, shuningdek, sovet davridan meros bo'lib qolgan hududiy, etnik va huquqiy qarama-qarshiliklar chegara nizolari va mahalliy nizolarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu sabablarni bir nechta asosiy yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

Eng muhim omillardan biri Sovet davridagi chegaralarning sun'iy chizilishi natijasida yuzaga kelgan etnik tarqoqlik merosi bo'ldi. 1920—30-yillardagi etnohududiy demarkatsiya siyosatida ko'pincha etnik guruhlarining haqiqiy taqsimoti hisobga olinmadi, bu esa chegaraning har ikki tomonida etnik ozchiliklarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu, ayniqsa, o'zbeklar, qirg'izlar va tojiklar asrlar davomida qo'shib yashab kelgan, aholi zich joylashgan Farg'ona vodiysida keskin namoyon bo'ldi.

Vaziyat anklavlar - ma'muriy jihatdan bir mamlakatga tegishli bo'lgan, ammo boshqasi bilan o'ralgan hududlar mavjudligi bilan yanada og'irlashdi. Eng mashhur anklavlar orasida So'x (Qirg'iziston ichidagi O'zbekiston), Vorux (Qirg'iziston ichidagi Tojikiston) va Shoximardon (Qirg'iziston ichidagi O'zbekiston) bor. Bu anklavlar, ayniqsa, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitning yomonlashuvi, resurslar uchun raqobat va millatchilik kayfiyatining kuchayishi sharoitida keskinlik omillariga aylandi.

Anklavlar yaqinida sodir bo'lgan mojarolar ko'pincha chegarachilar va tinch aholi ishtirokidagi mahalliy qurolli to'qnashuvlarga aylanib ketgan. Masalan, 2019-yil iyul oyida Voruxda tojik va qirg'iz fuqarolari o'rtasida tartibsizliklar kelib chiqdi va bu tartibsizliklar rasmiy aralashuvni talab qildi.

1991-yildan beri mintqa davlatlari o'rtasidagi chegaralarning katta qismi belgilanmaganligicha qoldi. 2000-yillarning o'rtalariga kelib Qozog'iston, O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasidagi chegaralarning faqat bir qismi rasman belgilab qo'yilgan, tojik-qirg'iz, o'zbek-qirg'iz va tojik-o'zbek chegaralari bahsliligicha qolgan.

Bu yer, suv, yo'llar va infratuzilmaga egalik qilish davlatlar o'rtasida ham, chegaraning ikkala tomonidagi jamoalar o'rtasida ham raqobat mavzusiga aylangan huquqiy bo'shliqni yaratdi. Ko'pincha mahalliy aholi chegaralarni qonuniy emas, balki "yuqoridan" o'rnatilgan deb qabul qilishdi, bu esa keskinlikning kuchayishiga yordam berdi.

Qurg'oqchil iqlim sharoitida va qishloq xo'jaligining sug'orish tizimlariga yuqori darajada bog'liqligi sharoitida suvdan foydalanish chegaradagi keskinlikning asosiy omillaridan biriga aylandi. Sovet davrida rejali iqtisodiyot ehtiyojlari uchun yaratilgan sug'orish kanallari, suv omborlari va buloqlar, postsovet davrida suveren davlatlar o'rtasidagi raqobat obyektiga aylandi.

Ilgari yagona iqtisodiy makon doirasida erkin foydalanilgan yaylovlar qo'shni hududlar aholisi uchun qo'llab-quvvatlanmaydi. Qirg'iziston va Tojikistonda yaylovlarga chiqish, ayniqsa, Botken va So'g'd viloyatlarida o'nlab noxush hodisalarga sabab bo'lgan.

Ishonchsizlik va chegaralarni harbiylashtirish. Chegaradagi mojarolar chegara xizmatlari o'rtasida o'zaro munosabatlarning shaffof mexanizmlarining yo'qligi, harbiy ishtirokning ko'payishi va hatto chegaraning ayrim uchastkalarini qazib olish tufayli ham keskinlashdi. Bu qo'shnilar o'rtasida qamal va ishonchsizlik hissini keltirib chiqardi, transchegaraviy savdo va aholi o'rtasidagi aloqalarning rivojlanishiga to'sqinlik qildi.

SSSR parchalanganidan keyin Markaziy Osiyo mamlakatlari hayotiy muhim tabiiy resurslar – birinchi navbatda suv, yaylovlar, haydaladigan yerlar va transport yo'llari uchun raqobat kuchaydi. Aniq belgilangan davlatlararo kelishuvlar va zaif muvofiqlashtiruvchi mexanizmlar mavjud bo'lmaganda, har bir mamlakat o'zi uchun ilgari yagona iqtisodiy tizim doirasida foydalanilgan resurslarni maksimal darajada ta'minlashga intildi.

Hayot mavjudligining asosiy manbai hisoblangan suv va undan to'g'ri foydalanish allaqachon jahon hamjamiyatining e'tibor markazidagi ustuvor vazifalardan biriga aylanib ulgurgan. Suv resurslaridan foydalanishdagi raqobat davlatlar o'rtasidagi global ahamiyatga molik konfliktlarga sabab bo'lib kelayotganligi ham sir emas.

Prognozlarga ko'ra, 2040- yilga borib "suv stressi" eng yuqori bo'lgan mamlakatlar qatoriga kiruvchi Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi aloqalarning yanada mustahkamlanishiga soya solayotgan asosiy muammolardan biri ham suv ustidan bo'lgan raqobat sanaladi. Nafaqat mintaq, balki jahon hamjamiyatining e'tibor markazida bo'lgan mazkur ekologik falokatning kelib chiqish sabablari haqida to'xtalar ekanmiz, uni mustamlakachi mamlakatning o'ziga qaram davlatlar uchun tayyorlab qo'ygan yana bir "*unutilmas tuxfasi*" deyishimiz mumkin. "*Puxta o'ylangan*" imperialistik siyosat natijasi o'laroq, Orol dengizining asosiy manbai hisoblangan Amudaryo va Sirdaryo suvlarining bir tomchisini ham dengizga yetib borishiga yo'l qo'yilmasdan ularni qishloq xo'jaligi uchun sarflashda bosh-qosh bo'lingan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad esa Orol dengizi qurib bitgan bir sharoitda, uni Rossiyadan keluvchi Sibir daryolari orqali to'ldirish bilan mintaqaning Rossiyaga qaramligini yanada oshirish hisoblangan.

Qozog'iston va O'zbekistonning o'rtasida joylashgan Orol dengizi mamlakatimizning asosiy e'tibor markazidagi masalalardan hisoblanishi ma'lum. Jumladan, birinchi Prezidentimiz Islom Karimov hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT minbarida turib so'zlagan har bir nutqida, aynan "Orol fojeasi"ga alohida e'tibor qaratilib muammoni hal qilishda butun dunyo hamjamiyatining bir yoqadan bosh chiqarishi kerakligiga urg'u beriladi. *Zero, Orol muammosi – mintaqaviy emas, xalqaro fojeadir.*

Mintaqani asosiy suv bilan ta'minlovchi daryolarning aksariyati, xususan Amudaryo hamda Sirdaryo ham transchegaraviy ahamiyat kasb etadi-ki, undan samarali foydalanishning yagona yo'li o'zaro hamkorlik hamda murosas sanaladi.

Ahamiyatga molik jihati shundaki, nafaqat Markaziy Osiyoning besh mamlakatidan balki Afg'oniston hududidan oqib o'tuvchi Amudaryo suv resurslariga egalik qilishdagi muammolar bir karra ko'paydi. Negaki, 2022- yil 31- martida Tolibon hukumati mamlakat shimolida ulkan "Qo'shtepa" kanali qurish taqdimotini o'tkazgan hamda hozirgi kunda uning qurilishi jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. Tashvishlanarlisi, agarda loyiha amalga oshiriladigan bo'lsa, Amudaryo suvinining deyarli uchdan bir qismi Afg'onistonga oqishi hamda O'zbekistonning Xorazm, Navoiy, Buxoro va Surxondaryo viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida suv taqchilligini keltirib chiqarishi mumkin.

Bunday vaziyatda O'zbekiston rasmiylari oldida preventiv diplomatiyani ishga solgan holda muzokaralar o'tkazish hamda masalani har bir mamlakat uchun manfaatli tarzda hal qilish yotibdi.

Umuman olganda, BMTning transchegaraviy daryo suvlaridan foydalanish to'g'risidagi konvensiyasiga mintaqaning har bir mamlakati tomonidan qat'iy amal qilinsa hamda suvni qo'shnilariga nisbatan bosim quroli sifatida foydalanilmasa mintaqaning har bir a'zosi uchun manfaatli bo'lgan bo'lar edi.

Markaziy Osiyo mintaqasining ikki mamlakati Qirg'iziston va Tojikiston oqimning yuqori qismida joylashgan bo'lsa, quyi oqim mamlakatlariga Qozog'iston, Turkmaniston hamda O'zbekiston kiradi. Sobiq Sovet Ittifoqi davrida "oqilona foydalanish niyatida" yagona elektr tarmog'i yaratilgan. Katta daryolar va kanallar tizimiga ega bo'lgan mamlakatlar elektr tokini sotishgan. Bunday elektr eksporti juda ko'plab SSSR mamlakatlari uchun manfaatli edi. Suvdan foydalanishning sovet strukturasi mezoni maksimal umumiy unum olishdan iborat bo'lgan. Bunda barcha respublikalar SSSR umumiy byudjetidan zaruriy kompensatsiyalarni olishardi, lekin ikki tomonlama kelishuv asosida emas, balki umumiy asosdadir.

Mustaqillikka erishgandan so'ng, shubhasiz milliy manfaatlarning ustuvorligi sababli yuqori oqim mamlakatlariga suv resurslari orqali quyi oqim mamlakatlariga o'ziga xos bosim o'tkazishga urinish holatlari ham kuzatilgani sir emas.

Xususan, Qirg'iziston tomonidan Norin daryosida GES qurish masalasi, Tojikiston tomonidan Rog'un to'g'oni kabi loyihalar qolgan mamlakatlar tomonidan ulkan muhokama ostiga olindi. Ma'lumotlarga qaraganda, dunyodagi chuchuk suvning 72 foizi qishloq xo'jaligida, 16 foizi sanoat ishlab chiqarishida, 12 foizi maishiy xizmat ko'rsatishda foydalaniladi. Ma'lumki, Markaziy Osiyo mamlakatlarining asosiy daromadi hali- hanuz qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan bog'liq. Bu sektor esa eng ko'p suv sarfini talab qilishi sir emas. Qishloq xo'jaligi maqsadlarida suvga bo'lgan talabning ortib borishi turli hududlar va sektorlar o'rtasida suv taqsimoti bo'yicha nizolarga olib keldi.

Ayniqsa, mamlakatlar o'rtasidagi chegara hududlar yoxud anklav va eksklavlarda yuzaga keluvchi aholi o'rtasidagi ko'plab nizolarning eng asosiy sababi ham suv ustidan bo'lgan raqobat sanaladi. Quyida ba'zi misollarni ko'rib chiqsak:

- Qirg'iziston va Tojikiston o'rtasida 2021-yilda Botken viloyatida suvdan foydalanish bo'yicha chegara to'qnashuvi.
- Qirg'iziston va O'zbekiston o'rtasida 2016-yilda So'x anklavidagi suvdan foydalanish bo'yicha chegaradagi mojaro.
- 2013-yilda Farg'ona vodiysida suvdan foydalanish bo'yicha Qirg'iziston va O'zbekiston o'rtasidagi chegaradagi mojaro.
- Qirg'iziston va Tojikiston o'rtasida 1999-yilda Isfara daryosidagi suvdan foydalanish bo'yicha chegaradagi to'qnashuv.
- Qirg'iziston va O'zbekiston o'rtasida 1999-yilda So'x anklavidagi suvdan foydalanish bo'yicha chegaradagi to'qnashuv.

Iqlim o'zgarishi sababli mintaqadagi muzliklarning erishi suv mavjudligiga ta'sir qiladi va suv resurslari bo'yicha potensial mojarolarga olib keladi. Markaziy Osiyo mintaqasini suv bilan ta'minlaydigan qor va muz maydonlari shiddat bilan qisqarmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra so'nggi 50 yilda muzliklarning uchdan bir qismi qurib bitgan. BMT ma'lumotlariga ko'ra, bugun dunyoning 40 ta nuqtasida suvga oid tortishuvlar harbiy nizolarga aylanib ketishi mumkin. Bu mintaqalardan bir Markaziy Osiyodir.

Ifloslantiruvchi moddalarning umumiy suv havzalariga chiqishi mamlakatlar o'rtasida ifloslanishni tozalash mas'uliyati bo'yicha nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu o'rinda aytib o'tish joizki, har bir inson ona tabiatni asrab-avaylashi, u bilan ehtiyotkorona munosabatda bo'lishi, suv resurslarini tejab foydalanmoqligi kerak. Davlatlar ham o'zaro kelishgan holda murosalar bilan boshqa mamlakat manfaatlarini ham inobatga olgan holda siyosat yuritmoqchi lozim.

Viloyatning asosiy suv yo'llari – Sirdaryo va Amudaryo, shuningdek, sovet davrida qurilgan o'nlab irrigatsiya kanallari va suv omborlari suveren davlatlarning kelajakdagi chegaralari hisobga olinmagan holda respublikalar o'rtasida taqsimlangan. 1991-yildan keyin havza mamlakatlari bir-biriga qarama-qarshi manfaatlarga duch keldi: suvning yuqori oqimi (Qirg'iziston, Tojikiston) birinchi navbatda energiya uchun zarur bo'lsa, quyi oqim (O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston) undan qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish uchun foydalanar edi. Suvni qayta taqsimlashning samarali mexanizmi yo'qligi sababli nizolar kuchaydi. Qirg'iziston va Tojikiston suv ta'minotini bir tomonlama tartibga sola boshladi, bu esa qo'shnilarining noroziligiga sabab bo'ldi. Masalan, Tojikistondagi Rog'un GESi va Qirg'izistondagi Qambarota GESi qurilishi O'zbekiston bilan keskinlikni keltirib chiqardi.

Chegara hududlarida, ayniqsa, Qirg'izistonning Botken viloyatida yaylov va dehqonchilik uchun kurash keskinlashdi. Ilgari ma'muriy mansubligidan qat'iy nazar umumiy resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan mahalliy aholi endi cheklovlar, tekshiruvlar va ba'zi hollarda majburiy chiqarib yuborishga duch keldi. Chegaradagi yaylovlar tojik, qirg'iz va o'zbek jamoalari o'rtasidagi raqobat mavzusiga aylandi, bu esa muntazam ravishda noxush hodisalarga olib keldi. Sobiq yagona transport tizimining buzilishi alohida aholi punktlari orasidagi tranzit yo'llarning boshqa davlatlar, shu jumladan anklavlar hududi orqali o'tishini anglatadi. Bu yo'llarni yopish, bojxona to'lovlari, chegara postlarini o'rnatish va ayrim hollarda bahsli hududlarni harbiy mustahkamlash kabi bir tomonlama harakatlarga olib keldi.

Masalan, 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida O'zbekiston transc chegaraviy terrorizm tahdidiga o'z chegarasining bir qator uchastkalarini minalash yo'li bilan javob qaytardi, bu esa qo'shnilar bilan allaqachon keskinlashgan munosabatlarni keskinlashtirdi va muhim resurslardan foydalanishga ta'sir qildi.

Suvni muvofiqlashtirish bo'yicha davlatlararo komissiya (ICWC) kabi resurslardan foydalanishni tartibga solishning davlatlararo mexanizmlarini yaratishga urinishlar barqaror

samara bermadi. Ko'pgina qarorlar deklarativ bo'lib qoldi va mintaqa mamlakatlari o'rtasida ishonch yo'qligi ularni bir tomonlama choralar ko'rishga undadi, ko'pincha joylarda vaziyatni beqarorlashtirdi.

SSSR parchalangan paytda chegaralarning faqat kichik bir qismi qonuniy ravishda tasvirlangan. 1990-2000-yillarda ularni chegaralash va demarkatsiya qilishga urinishlar ko'pincha qarama-qarshi xaritalar, hujjatlarning yo'qligi va partiyalarning siyosiy irodasiga duch kelgan. Masalan, O'zbekiston va Qirg'iziston, shuningdek, Tojikiston va Qirg'iziston o'rtasidagi chegaralar hamon tortishuvlar va zo'ravonliklar epizodlari mavzusidir.

Chegaradagi mojarolar ko'pincha siyosiy elita tomonidan ichki konsolidatsiya, aholini safarbar qilish yoki qo'shni davlatlarga bosim o'tkazish vositasi sifatida foydalanilgan. Bu muzokaralar jarayonini murakkablashtirdi va chegaralarni harbiylashtirishga yordam berdi.

Eng keskin hodisalar tojik-qirg'iz va o'zbek-qirg'iz chegaralarida qayd etilgan. Ayniqsa, 2014, 2021 va 2022-yillarda Botken viloyatidagi to'qnashuvlar qonli bo'lgan. Mojaro, asosan, chegaralarning hal etilmagan holati va suv resurslari uchun raqobat, shuningdek, anklavlarning mavjudligi bilan bog'liq. Bu to'qnashuvlar qurol ishlatish, tinch aholining o'limi va infratuzilmaning vayron bo'lishi bilan birga kechdi.

Markaziy Osiyodagi chegara mojarolari sovet merosining bevosita oqibati, jumladan, o'zboshimchalik bilan chizilgan chegaralar, respublikalararo nizolarni hal etish mexanizmlarining yo'qligi va institutsional uzluksizlikning zaifligi. Sovet Ittifoqidan keyingi suverenitet ma'muriy chiziqlarni qat'iy davlat chegaralariga aylantirdi, bu etnik va resurs qarama-qarshiliklarini yanada kuchaytirdi. Ushbu mojarolarni hal qilish chegaralarni to'liq huquqiy jihatdan belgilashdan tortib, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlarni jalb etgan holda transchegaraviy hamkorlikning barqaror mexanizmlarini yaratishgacha bo'lgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Xulosa: 1991-yilda Sovet Ittifoqi parchalanishi natijasida Markaziy Osiyoda yangi mustaqil davlatlar vujudga keldi, ammo ular meros qilib olingan aniqlanmagan chegaralar, sun'iy chizilgan etnik chegaralar, resurslar ustidan bahslar va institutsional bo'shliqlar bilan yuzlashdilar. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi va anklav joylashgan hudularda etnik mozaika, suv va yer resurslari ustidan raqobat keskin mojarolarga sabab bo'ldi Suv resurslari bo'yicha eng katta qarama-qarshilik yuqori va quyi oqim davlatlari o'rtasida kuzatildi. Bu mojaro energiya ehtiyoji (Qirg'iziston, Tojikiston) va qishloq xo'jaligi sug'orish talablari (O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston) o'rtasidagi tafovutdan kelib chiqdi. Iqlim o'zgarishi, muzliklarning erishi, Qo'shtepa kanali kabi loyihalar suv tanqisligini kuchaytirib, mintaqadagi mojarolar xavfini yanada oshirdi. Mavjud muammolarni hal qilish uchun yagona samarali yo'l – bu chegara chiziqlarini aniq huquqiy asosda delimitatsiya va demarkatsiya qilish, suv va resurslardan foydalanish bo'yicha mintaqaviy muvofiqlashtiruvchi mexanizmlarni yaratish, hamkorlik va o'zaro

ishonchga asoslangan siyosat yuritishdir. Aks holda, chegara va resurs mojarolari mintaqaviy barqarorlik va taraqqiyotga jiddiy tahdid solishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Polese, A., & Horák, S. (2018). *Identity and Politics in Central Asia and the Caucasus*. Routledge.
2. Megoran, N. (2004). *The Critical Geopolitics of the Uzbekistan–Kyrgyzstan Boundary Dispute*. *Political Geography*, 23(6), 731–764.
3. International Crisis Group (ICG). (2002). *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential*. ICG Asia Report No. 33. pp. 5–11.
4. Marat, E. (2020). *The Politics of Police Reform: Society against the State in Post-Soviet Countries*. Oxford University Press. pp. 18–19.
5. Melvin, N. (2000). *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road*. Routledge. p. 9.
6. ¹ Wegerich, K. (2008). "Passing Over the Conflict: The Smoothing of Water Conflict in the Fergana Valley". *Journal of Peace Research*, 45(3), pp. 411–412.
7. Wegerich, K. (2008). "Passing Over the Conflict: The Smoothing of Water Conflict in the Fergana Valley". *Journal of Peace Research*, 45(3), pp. 411–415.
8. ¹ Dukhovny, V., & Sokolov, V. (2003). *Lessons on Cooperation Building to Manage Water Conflicts in the Aral Sea Basin*. UNESCO. p. 16.
9. ¹ International Crisis Group (ICG). (2002). *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential*. ICG Asia Report No. 33. pp. 7–10
10. International Crisis Group. (2021). *Tajikistan and Kyrgyzstan: Border Disputes and the Battle for Batken*. Report No. 309.
11. Toktomushev, K. (2021). *The Deadly Border Clashes Between Kyrgyzstan and Tajikistan: Causes and Consequences*. *Central Asian Survey*, 40(3), 415–433.
12. ¹ Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press.